
ARHEOLOGIA ȘI ISTORIA LA ÎNCEPUTUL MILENIULUI TREI

Ioan Marian Țiplic

Cuvinte cheie: arheologia, cercetare istorică, ideologie
Key words: archeology, historical research, ideology

Cercetarea istorică la sfârșit și la început de mileniu.

Maniera de a scrie istorie, de a gândi și concepe trecutul, a cunoscut, firește, deplasări și schimbări masive și semnificative pe parcursul ultimelor decenii ale secolului al XX-lea. Analizând condiția istoriei la acest sfârșit de veac, constatăm mutații ce ne duc cu gândul la un posibil sfârșit de *ciclu istoric*¹. Jacques Le Goff a remarcat situația paradoxală în care se află știința istorică în prezent și anume, pe de o parte succesul evident de care se bucură astăzi scrisul istoric în cercuri largi din opinia publică și pe de alta criza care traversează conștiința istoricilor și chiar disciplina în întregul ei². Criza istoriei provine din anumite incertitudini ale noilor curente și experiențe historiografice, dar mai ales din imixtiunea tot mai evidentă a politicului ce încearcă să-și subsumeze știința istorică în vederea unor legitimări ale acțiunilor prezente prin recursul la fapte trecute similare.

Fiind o expresie a experiențelor și conștiinței trecutului, istoria a fost vreme îndelungată considerată o *magistra vitae*, oferind modele cu aplicabilitate în prezent, dar istoria nu poate fi oracolul prezentului, după cum bine sublinia și T. Nicoară³. Cu toate acestea istoria a fost intens folosită și instrumentalizată în folosul politicului și ideologicului, regimurile totalitare abuzând masiv de ea în scopul propriilor interese, de multe ori cu acordul tacit al istoricilor⁴.

Sensul și conținutul actual al termenului de istorie s-au conturat abia în ultima treime a secolului al XVIII-lea, când Chladenius a propus următoarea definiție: *o serie de evenimente se numește istorie*.⁵

¹ T. Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, 2002, p. 14.

² J. Le Goff, *Histoire et memoire*, Paris, 1988, p. 250.

³ T. Nicoară, *op.cit.*, p. 15.

⁴ Vezi mai jos, *Naționalismul și arheologia*.

⁵ R. Koselleck, *Conceptul de istorie*, Iași, 2005, p. 28.

Maniera de a scrie istorie a evoluat, cel puțin în ultima jumătate de veac, cunoscând transformări și deplasări semnificative dinspre o istorie liniară, istorie a politicului, spre una diversificată ce tratează aspecte sociale, religioase, politice, economice, militare, de mentalitate colectivă etc. Th. Kuhn, în teoria revoluțiilor științifice, remarca faptul că fiecare epocă este caracterizată de câteva paradigme de cunoaștere, modele susceptibile să explice un ansamblu de fenomene într-o manieră coerentă și convingătoare⁶. Istoriografia romantică a lărgit sfera de interes a istoricului, inaugurând o nouă paradigmă de cunoaștere, bazată pe preceptele herderiene, ce aveau în vedere restituirea spiritului național, coagularea imaginii de sine și a noilor forme de solidarități și instituții. Dar pozitivismul a determinat o fragmentare, o decupare pe felii a realității istorice, a promovat cultul pentru restituiri minuțioase, dar de cele mai multe ori fără legătură între ele; decupaje în care istoria politică a rămas privilegiată în detrimentul aspectelor de istorie economică, socială, culturală⁷.

De la apariția sa, ambiguitatea fundamentală a conceptului de *istorie* a avut efecte profunde asupra limbajului curent al politicii, generând o serie amplă de interpretări. Amestecând criteriile intrinseci ale științei și ale efectelor sale asupra lumii, Nietzsche ajunge la concluzia că avem trei tipuri de istorie: *istoria antică*, *istoria monumentală*, *istoria critică*.⁸

În ciuda rezistențelor și a unor aparente inerții istoria și-a avut propria sa *revoluție coperniciană*⁹ la începutul secolului XX și mai ales spre mijlocul acestuia, când aceste tendințe s-au materializat într-o altfel de istorie lansată simultan de Max Weber și Karl Lamprecht în Germania, John Dewey și Frederik Turner în SUA, Henri Beer și colaboratorii săi în Franța. Noul curent s-a numit *noua istorie* și s-a impus ca și curent istoriografic în jurul revistei *Annales* fondată la Strassbourg, în 1929, de către Lucien Febvre și March Bloch¹⁰.

Ca un răspuns la acest curent istoric, la mijlocul secolului al XX-lea a apărut ceea ce s-a numit *Noua Arheologie*, al cărei certificat de naștere poartă semnătura

⁶ T. Kuhn, *La structure des revolutions scientifiques*, Paris, 1983.

⁷ T. Nicoară, *op.cit.*, p. 16.

⁸ R. Koselleck, *op.cit.*, p. 107.

⁹ J. Claude Schmidt, *L'histoire des marginaux*, în: *La Nouvelle Histoire*, coord. J. Le Goff, Bruxelles, 1988, p. 277.

¹⁰ A. Burguiere, *Histoire d'une histoire: naissance des „Annales”*, în *Annales ESC*, 6, 1979, p. 1347-1359.

a doi americani: D. Clarke și L. R. Binford¹¹. O analiză scurtă asupra acestui curent este realizată de Gordon R. Willey și Jeremy A. Sabloff, ce pornesc în analiza lor de la prezentarea momentului istoric la care a apărut *New Archaeology* și de la punctele ce au concurat la geneza noii teorii¹². La momentul publicării lucrării lor – prima ediție a fost tipărită în Marea Britanie în anul 1974 – în Statele Unite ale Americii arheologia nu era disociată de antropologie. După cum chiar autorii de mai sus arată, mulți dintre arheologii americani aveau o formație generală de antropologi, nașterea noului curent fiind de fapt produsul stilizat al antropologiei arheologice.¹³ La mijlocul secolului al XX-lea arheologia nu putea fi *divorțată* de antropologie și asta deoarece în concepția americană arheologia sau preistoria erau părți ale antropologiei, spre deosebire de spațiul vechiului continent unde arheologia era disociată de preistorie, având la rândul ei mai multe subcategorii: arheologia clasică, egiptologia¹⁴. Conform definiției lui Guy Rachtet arheologia este o disciplină a istoriei, termenul fiind introdus în secolul al XVIII-lea de un călător și colecționar lionez Jacques Spon pentru a desemna studiul trecutului *clasic* atât din punct de vedere al artei cât și al istoriei. În sensul actual termenul desemnează știința care se ocupă cu studiul monumentelor și a altor urme aparținând civilizațiilor dispărute, în general aflate sub pământ și în mare parte distruse. Cronologic arheologia, ca disciplină istorică¹⁵, începe cu originea omului și merge cu studierea evoluției societății umane până în secolul al XVI-lea.¹⁶ Nu suntem de acord cu această cronologie a perioadei asupra căreia se oprește arheologia, deoarece majoritatea târgurilor și orașelor de la Dunărea de Jos au apărut după secolul al XVI-lea, iar pe de altă parte ar rămâne complet pe dinafară ceea ce astăzi poartă numele de arheologie industrială și are ca obiect cercetarea urmelor instalațiilor manufacturiere și preindustriale ale secolelor XVIII-XIX¹⁷.

¹¹ Despre apariția și dezvoltarea acestui curent vezi P. Courbin, *Qu'est-ce que l'archéologie? Essai sur la nature de la recherche archéologique*, Paris, 1982, p. 21 sqq

¹² G. R. Willey, J. A. Sabloff, *A History of American Archaeology*, San Francisco, f.a., p. 183.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵ Pentru că ea poate fi împrumutată și de alte domenii și este suficient să amintim cercetările ce au dus la scoaterea la lumină a gropilor comune din preajma orașului croat Vukovar. Acest tip de cercetare a fost realizat de ceea ce s-ar putea numi *arheologia criminalistică*.

¹⁶ G. Rachtet, *Dictionnaire de l'archéologie*, Robert Laffont, p. 83.

¹⁷ V. Wollmann, *Arheologie industrială. Din istoria patrimoniului tehnic pe teritoriul României*, Alba Iulia, 2003.

Arheologia medievală românească își cantonează interesul cu precădere în secolele XVI-XVIII, cu excepția Transilvaniei care este racordată la cronologia Europei centrale și de vest¹⁸, prin urmare trebuie să amendăm și din această perspectivă definiția propusă de G. Rachet.

Ian Hodder apreciază că din cauza naturii sociale și istorice a arheologiei nu putem vorbi decât de o diversitate în ceea ce privește teoriile ce stau la baza metodologiilor abordate de arheologi¹⁹. În anii '80 ai secolului trecut majoritatea celor ce s-au ocupat de studierea istoriei arheologiei din perspectiva teoriilor care au animat-o în ultimii cca. 100 de ani au ajuns la concluzia că teoriile arheologice au avut o evoluție liniară ascendentă de la istoria culturală până la arheologia procesuală și post-procesuală. Acest lucru este valabil în cazul unei analize globale la nivelul științei arheologice, dar dacă trecem la compartimentări cronologice, teritoriale, ideologice, constatăm că evoluția ideilor și teoriilor în arheologie nu a fost una liniară și exemplul cel mai bun este dat de situația din fostele state comuniste în care vidul teoretic ce a urmat colapsurilor regimurilor dictatoriale a generat pătrunderea unei diversități de abordări teoretice a datelor arheologice: de la idei ale școlii culturale istorice și până la aspecte ce țin de un ultra-naționalism în arheologie și istorie (vezi cazul Napoleon Săvescu și teoria tracismului în România). Florin Curta face la rândul său o scurtă radiografie a relației dintre istorie, arheologie și ideologii, ajungând la concluzia existenței unei rupturi între arheologia promovată de țările vest europene și cea practică în țările din fostul lagăr socialist²⁰. Motivul acestui decalaj ar putea fi dat de apropierea extrem de evidentă a istoriei și arheologiei de doctrinele naționaliste²¹.

Continuând excursul său asupra istoriei teoriilor arheologice I. Hodder analizează cazul arheologiei germane, arătând lipsa de dezbateri asupra problemelor teoretice și mai ales slaba implicare a arheologilor germani în dezbaterile generate de

¹⁸ Asupra problemelor de cronologie vezi I. M. Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Iași, 2005.

¹⁹ I. Hodder, *Archaeological Theory in Europe: the last three decades*, London, 1991, p. 11.

²⁰ Fl. Curta, *Archaeology and History: European Developments and National "Schools"*, în: *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Fl. Curta ed., The University of Michigan Press, Ann Harbor, 2005, p. 5-11.

²¹ Este suficient să aducem aminte de directivele trasate de conducerea PCR ce vizau scoaterea în evidență a importanței slavilor în procesul de formare a poporului român sau de importanța factorului trac în devenirea politică a regatului dac. Istorici și arheologi ca I. Nestor, K. Horedt, D. Protase, C. Daicoviciu, Șt. Pascu, Șt. Olteanu, N. Edroiu ș.a. ilustrează perfect integrarea discursului istoric în cel politic conjunctural.

aparitia curentului *Noua Arheologie*²². Admite că această atitudine „necombativă” ar putea fi explicată în cazul arheologiei medievale din Germania prin faptul că această disciplină este de dată mai recentă și încă nu și-a definit scopurile și locul în marea familie a arheologiei. Într-adevăr, dacă analizăm opiniile exprimate de trei dintre cei mai importanți arheologi și istorici ai evului mediu german (Jankuhn, Fehring și Schlesinger) constatăm că arheologia medievală este considerată o disciplină auxiliară a istoriei medievale²³, *partea arheologică a studiilor medievale*²⁴ sau o disciplină independentă cu scopuri diferite de cele ale istoriei²⁵.

Această situație este caracteristică și arheologiei medievale românești, care prin reprezentanții ei, în special clujeni, este mai aproape de modelul german decât de cel francez sau italian, cu toate că nașterea ei a avut mai degrabă origini teoretice sovietice. Dacă în URSS impulsul dat arheologiei medievale a venit dinspre politica de stat ce urmărea demonstrarea neveridicității teoriei privind originea varegă a fondatorilor statului kievean, în România socialistă acest impuls a fost dat de renașterea ideologiei cu privire la originea dublă latino-slavă a poporului român. În acest context cele două centre - clujean și bucureștean – au dat reprezentanți de seamă și ne referim aici doar la I. Nestor și Șt. Pascu.

Marxismul și influența acestui curent asupra cercetării istorice.

Nu dorim și nu considerăm necesară o analiză a doctrinei marxiste, ci doar o punctare a influențelor pe care aceasta le-a avut și le mai are asupra cercetării arheologice și istorice. În marxismul clasic schimbarea este explicată ca fiind un concurs al interacțiunii dintre forțele de producție și cele de schimb²⁶. O atare definiție este astăzi amendată de adepții așa numitului curent *post-marxist* din Europa și SUA. Aceștia consideră că teoria marxistă are valoare și poate fi valorificată doar prin relaționarea ei cu noile teorii sociale și antropologice cum ar fi *structuralismul* sau *relativismul*.²⁷

²² I. Hodder, *Archaeological Theory in Europe*, p. 187-222.

²³ G. P. Fehring, *Einführung in die Archäologie in Deutschland*, în: *Archäologie: Einführungen*, Darmstadt, 1987.

²⁴ H. Jankuhn, *Umriss einer Archäologie des Mittelalters*, în: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 1, 1973, p. 9-19.

²⁵ W. Schlesinger, *Archäologie des Mittelalters aus der Sicht des Historikers*, în: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 2, 1974, p. 7-31.

²⁶ K. R. Dark, *Theoretical archaeology*, London, 1995, p. 180.

²⁷ *Ibidem*, p. 180-181.

Anumite voci consideră că în arheologie doctrina marxistă clasică este de regăsit la St. Roskams, ce se situează spre linia extremă a doctrinei și anume marxism-leninismul. În viziunea lui K. R. Dark, Ian Hodder (1986, 1992) sau chiar G. Childe (1949) prin metodologia propusă sunt încadrabili unei linii post-marxiste în care teoria clasică asociată cu noile curente structuraliste și relativiste pot oferi explicații plauzibile pentru schimbările culturale prin care a trecut omenirea.

Curentul historiografic dezvoltat în jurul *Annalelor* și cel ce își revendică o apartenență la marxism au mai multe puncte de convergență. Guy Bois remarca cel puțin trei paliere la care putem identifica întâlniri și convergențe²⁸:

- a. influența indirectă și difuză pe care marxismul a exercitat-o asupra *istoriei noi*, prin economismul atât de specific la Ernest Labrousse;
- b. influența pe care istoricii marxiști o primesc dinspre curentul noii istorii și care a generat apariția la aceștia a unor teme de cercetare cum ar fi istoria sensibilității și mentalităților colective;
- c. istoricii marxiști care și-au asumat noile metode de cercetare.

În arheologia din fostele state comuniste influența marxismului sau mai bine zis a marxism-leninismului a avut două căi de dezvoltare:

- a. cea ideologică: prin orientarea interesului în cercetarea arheologică către aspectele legate de social și economic.
- b. cea „barbară” manifestată prin obligativitatea recursului la textele clasicilor marxism-leninismului și a epigonilor acestora, recurs ce trebuia demonstrat prin inserarea unor idei din *Opere alese* în cadrul studiului istoric.

Din ambele perspective rolul arheologiei a fost redus la acela de instrument menit să demonstreze valabilitatea surselor scrise. Pentru mulți arheologi ce au activat și activează în Europa centrală și de sud-est, având ca preocupare principală studierea evului mediu, sursele scrise au reprezentat un substitut pentru o bază teoretică solidă. Arheologia fiind văzută de cei mai mulți ca o *servitoare* a istoriei sau cum spunea A. V. Arcikhovskii arheologia este *istoria înarmată cu spadă*²⁹.

În Polonia o analiză a influenței marxism-leninismului asupra arheologiei a relevat existența a patru perioade în care acest curent s-a manifestat în mod diferit: 1945-1948, 1949-1955, 1956-1975, după 1975. Între acestea cea mai „neagră” s-a dovedit a fi perioada cuprinsă între 1949-1955, aceasta fiind și perioada în care

²⁸ G. Bois, *Marxisme et histoire nouvelle*, în: *La Nouvelle Histoire*, p. 261.

²⁹ A. V. Arcikhovskii, *Vvedenie v arkheologiiu*, Moscow, 1940, p. 3, apud Fl. Curta, *East Central and Eastern Europe*, p. 24.

materialismul istoric a devenit singura ideologie oficială acceptată³⁰. Discuțiile asupra rolului marxismului în arheologia poloneză sunt extrem de ample și se desfășoară de mai mulți ani cu începere din 1993, dar și aici relația dintre istorie și arheologie este abordată doar marginal.³¹

O astfel de analiză fost realizată și pentru arheologia bulgară și cea din Ungaria, fiind abordate aspecte ce vizează implicarea politicului în cercetarea arheologică și mai ales a ideologiei comuniste în maniera de prezentare a rezultatelor cercetărilor³².

Numitorul comun al tuturor acestor arheologii – integrând aici și România, Cehia, fosta Republică Democrată a Germaniei – este dat de faptul că arheologia a utilizat pentru toate palierele sale cronologice conceptul de cultură definită pe baza existenței sau non-existenței unor tipuri sau atribute considerate elemente distinctive. Așezate pe hartă aceste culturi arheologice au devenit grupuri etnice, pregătite astfel de a fi utilizate în discursul ideologic național ca elemente de legitimare a existenței statelor moderne³³.

O altă caracteristică a marxismului prezentă în discursul istoric și arheologic se leagă de stăruința cu care s-a încercat cronologizarea oricărei etape istorice din viziunea dezvoltării sociale a societății. Pentru evul mediu principalul criteriu de departajare a fost *modul feudal de producție*, rezultând în România o cronologie relativă ce utiliza cu predilecție termenul de *prefeudalism* și *feudalism* pentru a defini perioada migrațiilor și evul mediu. Utilizarea acestor termeni anacronici continuă și în lucrările

³⁰ J. Lech, *Between Captivity and Freedom: Polish Archaeology in the 20th Century*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 84-97.

³¹ P. Barford, *Paradigms lost: Polish archaeology and post-war politics*, în: *Archaeologia Polona*, 31, 1993, p. 257-270; S. MILISAUKAS, *Observations on Polish archaeology, 1945-1995*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 223-236; P. Urbańczyk, *Political circumstances reflected in post-war Polish Archaeology*, în: *Public Archaeology*, 1, 2000, 49-56; Z. Kobylński, *Theoretical orientations in archaeology in Poland (1945-1995)*, în: *Theory and Practice of Archaeological Research*, ed. W. Hensel, St. Tabaczyński, P. Urbańczyk, 3, Warsaw, 1998, p. 225-258.

³² D. W. Bailey, *Bulgarian archaeology: Ideology, sociopolitics and the exotic*, în: *Archaeology under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, ed. Lynn Meskell, London, New York, 1998, p. 87-110; J. Lászlovsy, Cs. Siklódi, *Archaeological theory in Hungary since 1960: Theories without theoretical archaeology*, în: *Archaeological Theory in Europe*, ed. I. Hodder, London, New York, 1991, p. 272-298.

³³ Fl. Curta, *Archaeology and History*, p. 7.

publicate după anii 90 ai secolului trecut³⁴, cu unele luări de poziție prin care se încearcă redefinirea terminologiei utilizate de cronologia relativă³⁵. Nu suntem de acord cu utilizarea cronologiei vest-europene în ceea ce privește evul mediu din zona Dunării Mijlocii și de Jos, deoarece secolele VII-X nu sunt caracterizate de aceleași fenomene în cele două regiuni, manifestându-se o oarecare retardare a fenomenelor în zona estică a continentului. Din acest considerent este impropriu să adaptăm cronologia evului mediu vest european la evul mediu transilvan/românesc, propunerea lui Ioan Stanciu de a utiliza termenul de *ev mediu timpuriu* în loc de *evul mediu dezvoltat (High Middle Ages)*³⁶ pentru perioada secolelor VIII-XI fiind una demnă de luat în seamă³⁷, deși este relativ dificil de integrat această cronologie în istoriografia română datorită diferențelor majore între spațiile istorice intra- și extra-carpatică.

În altă ordine de idei T. Kaiser consideră că impactul ideologiei marxiste asupra arheologiei din statele balcanice poate fi observat în trei arii de cercetare:

- prima arie este cea a teoriei în arheologie, fiind impusă ideea că motorul evoluției tuturor societăților a fost confruntarea socială;

- cea de a doua se referă la necesitatea de a interpreta din punct de vedere economic și social artefactele arheologice provenind din perioada neolitică și eneolitică și aceasta sub influența textelor lui Fr. Engels;

- a treia arie acoperită a fost cea a periodizării, relaționată la rândul ei cu modalitatea socio-economică de cercetare a istoriei și preistoriei; legat de aspectul periodizării s-a dezvoltat și teoria materialist-dialectică ce presupune evoluția ascendentă a societății umane de la preistorie la perioada modernă, fiecare etapă fiind generată și condiționată de cea anterioară.³⁸

Toate acestea mulate pe necesitatea demonstrării drepturilor politice asupra teritoriilor stăpânite în prezent au generat apariția în ideologiile naționaliste balcanice

³⁴ I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva considerații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în: *Acta Musei Porolissensis*, 18, 1994, p. 135-163.

³⁵ I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în: *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 127-191.

³⁶ Fl. Curta, *Early Middle Ages: Problems of Chronology*, în: *East Central and eastern Europe*, ed. Fl. CURTA, p. 28, n. 46.

³⁷ *Ibidem*, p. 137, n.1.

³⁸ *Archaeology and Ideology in Southeast Europe*, în: Ph. L. Kohl, Clare Fawcett, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, Cambridge, 2005, p. 99 sqq.

a ideii continuității ca supremă dovadă a legitimității statale și politice. În arheologia românească ideea continuității este una de o specială importanță, ea având menirea să demonstreze continuitatea de locuire și biologică începând din epoca fierului și până la formarea statelor medievale. Arheologiei medievale românești i-a revenit cea mai grea sarcină și anume să furnizeze informații și descoperiri care să susțină ideea continuității în perioada cuprinsă între secolele V-XIII, adică cea mai „obscură” perioadă din istoria spațiului nord-dunărean. Implicarea politică nu mai trebuie detaliată și este suficientă trimiterea la bibliografia din anii 1968-1990³⁹.

Ca o scurtă concluzie putem spune că sub impulsul ideologiei naționaliste de tip marxist arheologia medievală s-a orientat tot mai mult spre interpretarea datelor arheologice din perspectivă etnică, interpretând artefactele ca elemente pentru definirea etnicității. Arheologii vest-europenii consideră că naționalismul și implicarea lui în arheologie a avut și unele urmări pozitive generând dezvoltarea arheologiei cultural-istorice⁴⁰ iar unificarea europeană va genera creșterea tendințelor naționaliste în arheologie ca o măsură de protecție împotriva europenizării înțeleasă în sensul în care este percepută globalizarea⁴¹.

Arheologia și istoria medievală în România.

În ceea ce privește istoriografia română, aceasta, în funcție de fluctuațiile climatului politic, de *deschiderile și închiderile* sale, a arătat un interes inegal față de problematica istoriei noi⁴², practicând mai mult sau mai puțin evident o cercetare de tradiție marxistă, care pe alocuri se întâlnea și cu noile curente istoriografice europene. Pătrunderea ideilor noii istorii s-a făcut timid și în sincope, mai ales în perioada de destindere economică și politică ce a urmat Primăverii de la Praga, când, în urma unui congres româno-francez, istoricii români au venit în contact direct cu rezultatele istoriografiei franceze. În această perioadă au apărut și la noi o serie de lucrări ce își axau atenția pe subiecte cum ar fi istoria artei, istoria economică și în ceea ce privește

³⁹ Pentru o mai bună exemplificare vezi I. Miclea, R. Florescu, *Geto-dacii: strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă*, București, 1980; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972.

⁴⁰ B. G. Trigger, *Romanticism, nationalism and archaeology*, în: Ph. L. Kohl, Clare Fawcett, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, p. 269.

⁴¹ K. Kristiansen, *National Archaeology in the Age of European Integration*, în: *Antiquity*, 64, p. 835-839.

⁴² L. Antonesei, *Închiderile și deschiderile istoriografiei*, în: *Xenopolitana*, I, 1993, 1-4, p. 5-9; T. Nicoară, *op.cit.*, p. 36.

arheologia, pe analiza comparativă a rezultatelor cercetărilor arheologice cu cele ale etnologiei și etnografiei.

Tot în perioada anilor '70 ai secolului al XX-lea, sub patronajul Comisiei Monumentelor Istorice din România, este inițiată o campanie de cercetare a microzonelor istorice din România și principalul promotor al acestei cercetări - pentru Transilvania - a fost Radu Popa, care a început acest tip de cercetare la sfârșitul anilor '60, publicând apoi în 1970 lucrarea ce va introduce un nou sistem de cercetare arheologică a vestigiilor evului mediu⁴³. Școala de arheologie fondată de Radu Popa se baza pe cercetarea arheologică sistematică a micro-zonelor istorice (Țara Maramureșului, Țara Hațegului, Țara Bârsei) și finalizarea acestei cercetări prin monografii complete⁴⁴. Absolut firesc, în cadrul cercetării, unul din punctele forte rămânea cercetarea fortificațiilor, în jurul cărora s-a desfășurat viața economică și politică a hinterlandului ce aparținea de ele, iar în acest context sunt de amintit, pe lângă Radu Popa⁴⁵, eforturile lui Gheorghe Anghel⁴⁶, Mircea Barbu și Mihai Zdroba⁴⁷, Vasile Drăguț⁴⁸, Lucian Borcea⁴⁹. Putem spune despre acest tip de cercetare că se apropie de metodologia cercetării totale și utilizând chiar și unele aspecte de cercetare proprii în special etnoarheologiei.

În paralel cu sistemul de cercetare promovat de către Radu Popa, la Cluj-Napoca se dezvoltă un alt centru de cercetare a evului mediu transilvănean, mai ales a spațiului central al provinciei, centru de cercetare ce îi are ca exponenți pe Mircea

⁴³ R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970.

⁴⁴ Din păcate dispariția prematură a lui R. Popa, a lăsat această zonă incomplet cercetată, ea fiind preluată de unul dintre discipolii săi și finalizată printr-o lucrare monografică (A. Lukacs, *Țara Făgărașului în evul mediu (secolele XIII-XVI)*, București, 1998).

⁴⁵ R. Popa, *La începutul evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988; idem, *Cetățile din Țara Hațegului*, în: *BMI*, 41, 1972, p. 54-66; R. Popa, R. Ștefănescu, *Șantierul arheologic Ungra*, în: *MCA*, 14, 1980, p. 496-503.

⁴⁶ Gh. Anghel, *Cetatea feudală de la Tăuți (jud. Alba)*, în: *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, București, 1970, pp. 196-208; idem, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972.

⁴⁷ M. Barbu, M. Zdroba, *Noi cercetări privind cetatea de pământ de la Vladimirescu*, în: *Ziridava*, VIII, 1977, p. 17-28; M. Zdroba, M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu*, în: *Ziridava*, VI, 1976, p.47.

⁴⁸ V. Drăguț, *Cetatea Bologna. Notă preliminară*, în: *RMM. MIA*, 47, 1978, 2, p. 43-45.

⁴⁹ S. Dumitrașcu, L. Borcea, *Sondajul arheologic din iulie 1973 în cetatea Biharea*, în: *Crisia*, 4, 1974, p. 57-62.

Rusu⁵⁰, Ștefan Matei⁵¹, Petre Iambor⁵² și mai recent Adrian Andrei Rusu⁵³, Ioan Aurel Pop, Ioan Stanciu⁵⁴, Călin Cosma⁵⁵ și Tudor Sălăgean⁵⁶. Numele acestora sunt legate în mod direct de cercetarea așezărilor și fortificațiilor medievale transilvane, atât din punct de vedere al abordării arheologice, cât și din punct de vedere al studierii acestora din prisma documentelor și a fenomenelor socio-politice și putem spune că sunt un fel de pioneri ai arheologiei așezărilor.

Cu toată activitatea laborioasă a acestor cercetători, domeniul arheologiei medievale, în speță a fortificațiilor nu s-a îmbogățit cu urmași ai arheologilor mai sus menționați, deoarece, exceptându-i pe Petre Iambor și Ștefan Matei, nu au existat colaborări și nici nu s-a creat o școală care să promoveze și să continue cercetările întreprinse de fiecare în parte. Trebuie să remarcăm, totuși, că Adrian Andrei Rusu, ca fost elev al lui Radu Popa, promovează sistemul acestuia de cercetare, corectând în același timp lipsurile inerente acelor începuturi.

⁵⁰ M. Rusu, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în: *AIIC*, 3, 1960, p. 7-25; idem, *Cetățile transilvănene din sec. IX-X și importanța lor istorică*, în: *Ziridava*, X, 1978, p. 159-179; idem, *Castrul roman Apulum și cetatea Alba Iulia*, în: *AIIC*, 22, 1979, p. 47-70; M. Rusu, Șt. Dănilă, *Cetatea feudală timpurie de la Șirioara*, în: *FI*, II, 1972, p. 57-63.

⁵¹ Șt. Matei, P. Iambor, *Observații privind așezările fortificate din Transilvania în perioada feudală timpurie*, în: *ActaMN*, XVII, 1980, p. 507-515.

⁵² P. Iambor, Șt. Matei, *Cetatea feudală timpurie de la Cluj-Mănăștur*, în: *AIIC*, 18, 1975; idem, *Incinta fortificată de la Cluj-Mănăștur (sec. IX-XIV)*, în: *ActaMN*, XVI, 1979, p. 599-620; P. Iambor, *Drumuri și vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu*, în: *ActaMN*, XIX, 1982, p. 75-86; idem, *Donjonul cetății Dăbâca*, în: *ActaMN*, XXI, 1984, p. 197-200.

⁵³ A. A. Rusu, *Castelani din Transilvania în sec. XIII-XVI*, în: *AIIC*, XXII, 1979, p. 71-98; idem, *Cetățile medievale timpurii din zona orașului Cluj în lumina unui document inedit*, în: *SUBB*, 25, 1980, 1, p. 8-13; idem, *Donjoane din Transilvania*, în: *ActaMN*, XVII, 1980, pp. 177-197.

⁵⁴ I. Stanciu, *Teritoriul nord-vestic al României și khaganatul avar*, în: *Acta Musei Porolissensis*, XXIII, 1, 2000; idem, *Cercetarea arheologică a epocii migrațiilor și a perioadei de început a epocii medievale timpurii (sec. V-IX p. Chr.) în teritoriul nord-vestic al României*, în: *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata* (ed. C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu), Zalău, 2001.

⁵⁵ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d. H.*, Cluj-Napoca, 2002; C. Cosma, N. Gudea, *Habitat und Gesellschaft im Westen und Nordwesten Rumäniens in den 8.-10. Jahrhunderten n. Chr.*, Cluj-Napoca, 2002.

⁵⁶ T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2003; Idem, *Țara lui Gelou. Contribuții la istoria Transilvaniei de nord în secolele IX-XI*, Cluj-Napoca, 2006.

Un nou avânt este luat de istoriografia română după 1989, când începe să se contureze și la noi o școală a istoriei mentalităților colective, grupată în jurul unor nume ca Lucian Boia, Stelian Brezeanu, Sorin Mîtu. Dar în acest nou context socio-politic arheologia în ansamblu și ramura ei arheologia medievală în particular nu a cunoscut o evoluție semnificativă față de perioada de la mijlocul secolului al XX-lea, deși în majoritatea discursurilor referitoare la necesitatea scrierii unei istorii „reale” se face apel la investigația ce presupune dialogul istoricului cu lingvistul, arheologul, geograful și alți specialiști ai științelor auxiliare ale istoriei⁵⁷.

Încă se mai discută dacă arheologia este o știință de sine stătătoare sau reprezintă o disciplină auxiliară a istoriei, existând opinii conform cărora arheologia medievală nu poate fi decât o știință auxiliară a istoriei. Michel de Bouard și Marc Bloch consideră că este chiar *periculos să considerăm că arheologia este distinctă de istorie...Arheologia medievală, în special, trebuie să rămână o știință auxiliară a istoriei...*⁵⁸. Nu suntem de acord cu această imagine oferită de cei doi remarcabili cercetători ai arheologiei și istoriei medievale, deoarece în condițiile de astăzi arheologia se dovedește tot mai mult o disciplină independentă, dar în același timp interconectată cu istoria.

Oricum ar fi, dialogul arheologiei medievale românești cu istoria este unul destul de restrâns, deși pentru o bună parte din istoria evului mediu arheologia este singura în măsură să ofere informații. În aceste condiții, când arheologia este autarhică, munca arheologului nu este lipsită de pericole. În concluziile sale el acordând atenție specială singularului și noului, ce vin dintr-un alt orizont cultural, oprindu-se mai puțin asupra comunului, faptelor de rutină, ce formează fundalul unei civilizații materiale a cărei schimbare se face în ritmuri lente. Multe dintre studiile arheologilor medievști se cantonează asupra ritului și ritualului funerar ca un element definito pentru societățile medievale timpurii, uitând de fapt că *moartea* este un moment tratat special de fiecare comunitate și nereprezentând un barometru viața de zi cu zi în societatea medievală timpurie.

În ultimul secol și jumătate arheologiei i-a fost încredințată sarcina de a oferi istoriei informații fundamentale despre începuturile evului mediu. La începutul secolului al XX-lea apăreau primele lucrări valoroase dedicate cercetării arheologice medievale,

⁵⁷ St. Brezeanu, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București, 2002, p. 7.

⁵⁸ M. de Bouard, *The Centre for Medieval Archaeological Research, University of Caen*, în: *World Archaeology*, 1, 1969, 1, p. 61-67, 1969.

acestea datorându-se arheologului francez J. A. Brutails⁵⁹. În spațiul istoriografic românesc primele lucrări de arheologie medievală sunt legate de numele lui Ion Nestor, cel care poate fi considerat și părintele acestei discipline în România. Obiectivele arheologiei medievale sunt aceleași cu cele pe care le urmărește arheologia în general și anume:

- studierea siturilor și a conținutului lor arheologic în context temporal și spațial pentru reconstituirea secvențelor culturii umane;
- reconstituirea modurilor de viață din trecut;
- studierea procesului cultural și explicarea schimbărilor culturale;
- înțelegerea siturilor, artefactelor și a tuturor mărturiilor arheologice în relație cu lumea contemporană.⁶⁰

La acestea se adaugă unele particularități generate de specificul siturilor arheologice cercetate, precum și marele avantaj pe care îl dă posibilitatea corelării informațiilor obținute cu cele provenite din surse documentare.

La ora actuală există în Transilvania, în opinia noastră, două centre ce își dispută domeniul cercetării istoriei evului mediu: cel de la Cluj grupat în jurul Facultății de Istorie și a Institutului de Arheologie și Istoria Artei⁶¹ și cel de la Sibiu grupat în jurul Facultății de Istorie și Patrimoniu⁶². Centrul de la Sibiu este unul de dată mai recentă dar cu perspective mai bune datorită existenței mai multor arheologi tineri. Există, pe lângă aceste grupuri, o serie de arheologi ce activează în centre universitare mai mici sau în muzee județene, cum ar fi dr. Dan Crișan Băcuc (Muzeul Județean Zalău), Florin Mărginean (Muzeul Județean Arad) ș.a.

Alături de cele două centre un altul foarte important este Bucureștiul, unde în jurul Institutului de Istorie "Nicolae Iorga", Institutului de Arheologie "Vasile Pârvan" și a Universității, au activat și activează un numeros corp de medievști și arheologi, dintre care enumerăm: dr. Șerban Papacostea, dr. Răzvan Theodorescu, (†) dr. Radu Popa, dr. Constantin Cantacuzino, dr. Adrian Ioniță, dr. Viorel Achim, dr. Virgil

⁵⁹ J. A. Brutails, *L'Archeologie du Moyen Age et ses methodes. Etudes critiques*, Paris, 1900; idem, *Precis d'archeologie du Moyen Age*, Toulouse, 1908.

⁶⁰ S. A. Luca, *Arheologie generală: prima parte. Note de curs*, Alba Iulia, 1999, p. 18.

⁶¹ Este vorba despre dr. Adrian Andrei Rusu, dr. Ioan Stanciu, dr. Călin Cosma (Institutul de Arheologie și Istoria Artei), dr. Dumitru Protase, dr. Nicolae Edroiu, dr. Aurel Pop (Facultatea de Istorie), dr. Tudor Sălăgean (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei).

⁶² Acesta este compus din reprezentanți ai trei generații: dr. Thomas Năgler, dr. Paul Niedermaier, dr. Alexandru Avram, dr. Zeno Karl Pinter, dr. Ioan Marian Țiplic, dr. Aurel Dragotă, dr. Petre Munteanu Beșliu (Muzeul Național Brukethal).

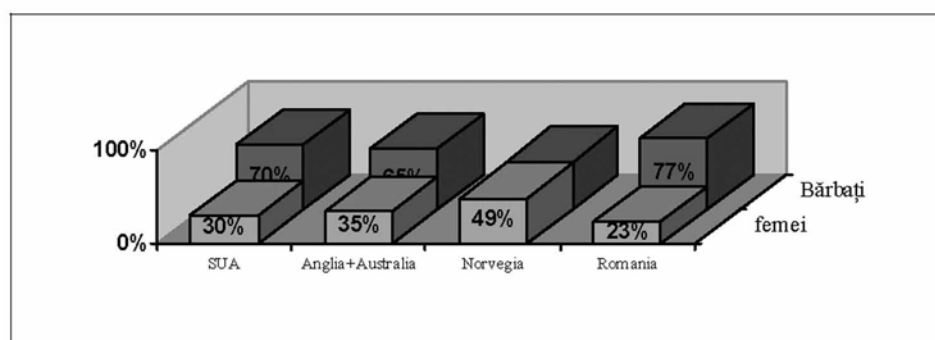
Ciocâltan, dr. Radu Harhoiu, dr. Alexandru Madgearu, dr. Ovidiu Cristea ș.a. În Moldova centrul universitar al Iașiului adăpostește de asemenea un grup de arheologi și istorici medievali grupați în jurul Universității "Alexandru Ioan Cuza" și a Institutului de Arheologie, ai cărui reprezentanți de seamă sunt dr. Victor Spinei, dr. Dan Gheorghe Teodor ș.a.

Din perspectiva cantitativă arheologia și istoria perioadei migrațiilor, respectiv a evului mediu, sunt foarte bine reprezentate, dar nu același lucru se poate spune când analizăm comparativ rezultatele și receptarea acestora în mediile științifice europene comparativ cu ale altor țări cum ar fi Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria sau Croația, ca să nu ne comparăm decât cu fostele state ale lagărului comunist.

Feminismul și cercetarea arheologică

Roberta Gilchrist pornește în analiza subiectului de la o întrebare: bărbații și femeile cercetează în mod diferit arheologia sau gândesc diferit despre trecut?

Feminismul în arheologie are mai multe aspecte ce merită a fi tratate, unul dintre cele mai importante este impunerea încă din anii '60 și '70 ai secolului trecut a unui mod de percepere a realității arheologice prin prisma artefactelor descoperite, mod ce a indus impunerea unor teorii cu privire la împărțirea arealului unei așezări în zone diferite cu specific masculin sau cu specific feminin. O astfel de analiză a efectuat David Clarke asupra unei așezări de epoca fierului de la Glastonbury, propunând o distincție între casele *mari* și cele *mici*, primele fiind atribuite familiilor și activităților masculine iar celelalte, atribuite pe baza artefactelor descoperite ariei domestice, în general feminine.⁶³

Grafic 1. Proporția femei-bărbați în arheologie

⁶³ Roberta Gilchrist, *Gender and Archaeology*, London, 1999, p. 17.

În arheologia actuală această problematică este analizată din dubla ipostază a rolului femeii în istorie, la modul general, dar și din aceea a rolului femeii-arheolog în cercetarea arheologică curentă. La ora actuală în arheologia mondială există, așa cum ne prezintă Roberta Gilchrist, un procent de 25-30% femei-arheolog. Repartiția în cadrul unor țări europene, asiatice și pe continentul nord-american arată astfel: în SUA în jur de 20%, în Anglia și Australia cca. 35%, iar în Norvegia 49%.⁶⁴ Autoarea menționată consideră că concluziile arheologice sunt și ele influențate de gen, după cum rezultă dintr-o simplă analiză cu privire la temele și artefactele arheologice alese pentru studiu de femei și de bărbați. În timp ce primele se îndreaptă spre analiza unor probleme legate de relațiile sociale, de artefactele cu valențe „domestice”, bărbații sunt mult mai tentați să aleagă teme legate de război, de conflicte și implicit artefacte corelate cu aceste teme: săgeți, arme în general, fortificații etc. Pornind de la această premisă se avansează ideea cum că femeile ar avea o altă percepție decât a bărbaților. Subiectul a fost pe larg tratat într-un volum relativ recent – *Excavating Women* – dedicat istoriei femeilor arheolog în arheologia europeană. Analiza principală a volumului rămâne una cantitativă, având totuși o reprezentativitate reală la nivelul continentului european, deși în mare parte sud-estul continentului nu este supus analizei⁶⁵. Parțial poate fi adevărat deoarece se poate observa că femeile arheolog au preferat să se refere mai mult la problemele legate de studiul textilelor, a bijuteriilor sau a decorațiunilor, fiind clar mai legate de perioadele istorice în care rolul femeii a fost mai vizibil, așa cum a fost cazul evului mediu timpuriu⁶⁶.

În arheologia românească post-belică au existat câteva femei-arheolog care au deschis drumul afirmării a tot mai multe reprezentante în rândul colectivelor de cercetare. Nume ca Maria Comșa, Eugenia Zaharia nu mai au nevoie de prezentare, ele fiind deschizătoare de drum pentru generațiile de după anii '60 ai secolului al XX-lea. Dacă până în anii '80 reprezentarea femeilor în arheologia românească a fost una sporadică, în prezent ele reprezintă cca. 23% din numărul total de arheologi înregistrați în Registrul Arheologilor din România⁶⁷ și sunt tot mai prezente în peisajul

⁶⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁶⁵ Margarita Diaz-Andreu, Marie Louise Stig Sorensen, *Excavating women. A history of women in european archaeology*, London, New York, 1996.

⁶⁶ Roberta Gilchrist, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁷ <http://arh.cimec.ro/RegistruArheologi.aspx>. Din păcate acest registru nu este destul de bine actualizat, astfel încât persoane care au plecat din România de mai bine de 10 ani figurează ca arheologi debutanți sau specialiști, existând și situații bizare când arheologi morți

istoriografic românesc. Interesant este că abordează cu predilecție tematici „domestice”: așezări, ceramică, istoria costumului, istoria artei etc., mai puțin teme „războinice”: istorie militară, necropole, armament.

Rămâne însă întrebarea: au dezvoltat femeile arheolog o apropiere feministă asupra cunoașterii istoriei? Este greu de răspuns și în nici un caz benefic să fie așezate rezultatele cercetării arheologice în poziții antagonice prin prisma genului celui care le-a produs.

În schimb este absolut necesară creșterea rolului temelor ce privesc rolul femeii în societate. Pentru evul mediu o analiză profundă a ceea ce a însemnat femeia în societate poate oferi o serie de răspunsuri capabile să întregască scenariul reconstituirii societății europene medievale. Dacă fortificațiile și tot ceea ce depinde de ele au făcut obiectul unor cercetări ce se întind pe mai bine de trei secole, se cunosc, totuși, puține lucruri despre locul femeilor în aceste fortificații. Literatura istorică engleză a adus de mai multă vreme în discuție rolul „domestic” al fortificațiilor și în acest context a căutat să „așeze” femeia în acest plan⁶⁸. La fel istoriografia franceză a produs în ultimii 20 de ani o serie de lucrări care au introdus femeia în atenția cercetătorilor⁶⁹. În istoriografia de limbă română avem doar o singură lucrare de sinteză dedicată femeii medievale, dar și aceasta se oprește doar asupra analizării relațiilor matrimoniale și a rolului femeilor din familiile boierilor moldoveni și munteni în cadrul acestor relații⁷⁰. O situație diferită avem atunci când ne oprim asupra literaturii române cu subiect istoric, în cadrul căreia avem o serie de personaje feminine puternic conturate.

O motivație a acestei penurii de lucrări dedicate rolului femeii în societatea medievală românească ar putea deriva din faptul că mișcările feministe, ce au avut un puternic avânt în anii '60 și '70 ai secolului trecut, nu au găsit ecou în cadrul statelor comuniste. Pe de altă parte lumea arheologilor din România a rămas destul de patriarhală, femeile fiind tolerate dar nu întotdeauna luate în considerare.

de 4-5 sau mai mulți ani figurează în registru că nu și-au ridicat atestatul. Din aceste motive este dificil de apreciat dacă numărul de 648 de arheologi atestați reprezintă și numărul real al arheologilor din România.

⁶⁸ Despre acest subiect vezi pe larg Roberta Gilchrist, *op.cit.*, p. 109-145.

⁶⁹ G. Duby, *Cavalerul, femeia și preotul. Căsătoria în Franța feudală*, București, 1997; idem, *Doamnele din veacul al XII-lea*, București, 2000; J. le Goff (coord.), *Omul medieval*, Polirom, 1999; Ph. Aries, G. Duby (coord.), *Istoria vieții private*, București, 1-10, 1994-1998.

⁷⁰ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Iași, 1972.

Arheologia medievală: schimbări și orientări în cercetarea arheologică europeană

Arheologia medievală reprezintă una dintre noile ramuri ale arheologiei, dar cu toate acestea se poate spune că are deja o istorie și încă una supusă foarte mult unor schimbări generate de explozia de descoperiri efectuate în ultimii cca. 25 de ani.

Într-o scurtă analiză realizată asupra stadiului arheologiei medievale din Anglia la nivelul anilor '80 ai secolului trecut Tania Dickinson arată că, deși, mai ales pentru ce înseamnă arheologia perioadei anglo-saxone avem numeroase studii, totuși acestea sunt de un caracter general și mai puțin axate pe o prezentare exhaustivă a unor artefacte⁷¹.

La fel ca și în Anglia, schimbările prin care au trecut muzeele în ultimii 30 de ani au generat o scoatere tot mai mult în afara vieții științifice a personalului acestora, ce se vede nevoit să facă față noilor sarcini legate mai degrabă de aspectul relațiilor cu publicul și mai puțin de cel al catalogării și publicării colecțiilor existente. Acest fapt coroborat cu intrarea unor volume tot mai mari de obiecte arheologice în colecțiile muzeale fac aproape imposibilă prelucrarea într-un timp util a ceea ce înseamnă inventarele arheologice acumulate până în prezent.

Vestul Europei a cunoscut o situație mai fericită deoarece încă de la mijlocul secolului al XX-lea s-au constituit asociații profesionale ale arheologilor medieviști, care au publicat și volume sau periodice dedicate valorificării cercetărilor arheologice sau colecțiilor muzeale. Experiența britanică este poate cea mai reprezentativă din perspectiva înțelegerii situației actuale a arheologiei medievale la nivel european.

D. Hinton prezintă o situație comparativă între anii de început ai *Societății pentru arheologia medievală* (perioada anilor '50) și anii '80 ai secolului al XX-lea, luând în calcul locul de muncă al membrilor acestei asociații. Dacă la începuturile ei majoritatea membrilor aparțineau rețelei muzeale, deja în anii '80 numărul acestora a scăzut drastic în favoarea celor ce lucrează în universități sau institute de cercetare.

Aceași situație o observăm și în cazul României, unde – chiar dacă avem doar de puțin timp o asociație a arheologilor medieviști⁷² – majoritatea celor care se ocupă de studiul arheologiei medievale sunt grupați în jurul unor centre universitare (Cluj, București, Iași, Sibiu) sau în jurul unor institute de cercetare aparținând Academiei Române (București, Cluj, Iași), dar numărul total al acestor persoane nu depășește cifra de 30.

⁷¹ D. A. Hinton (ed.), *25 Years of Medieval Archaeology*, Sheffield, 1983, p.5.

⁷² www.medievistica.ro

În ultimii 10 ani asistăm la o creștere a cercetărilor arheologice de salvare efectuate în centrele orașelor medievale, dar nu întotdeauna aceste cercetări sunt efectuate de arheologi medieviști și aceasta s-ar putea datora și lipsei unei coagulări la nivel teoretic a ceea ce înseamnă arheologia medievală românească, lucru ce derivă în opinia noastră din inexistența unei concentrări durabile a unei sau unor școli de arheologie medievală.⁷³

O altă problemă a arheologiei medievale, chiar a arheologiei în general, a fost bine reliefată de Harvey când spunea că *nu este suficient să fim arheologi. Trebuie să fim și istorici în aceeași măsură*⁷⁴. D. Hinton spunea că rolul arheologului nu este de a pune la dispoziție dovezi care pot fi sau nu utilizate de istoricii ce se ocupă de aspectele sociale sau economice, ci de a demonstra semnificația acestor dovezi prin expunerea modului cum au fost ele create.

Faptul că arheologul medievist nu și-a statuat locul în rândul familiei mari a arheologiei generează și situații în care lucrări ce tratează istoria socială, economică sau demografia medievală ignoră rezultatele obținute de arheologie, deoarece nu toți cei ce studiază documentele au înțeles sau înțeleg potențialul arheologiei medievale. Ne raliem și noi opiniei că emisiuni ca cele de tipul Time Team Travellers⁷⁵ pot crea o altă înțelegere asupra ceea ce înseamnă cercetarea completă a unui sit, oferind un model de integrare a arheologiei, istoriei și științelor exacte în vederea obținerii unui rezultat cât mai complet. Istoricul economist I. Blanchard spunea că *un istoric preocupat de aspectele economice ar putea învăța multe de la un arheolog și de la un istoric geograf*⁷⁶.

Tocmai de aceea trebuie ca arheologia medievală să se dezvolte ca o disciplină autonomă și nu ca una ce furnizează doar materiale de lucru pentru istorici⁷⁷. În anii

⁷³ Un alt aspect mai puțin fericit este acela al efectuării cercetărilor arheologice de salvare de către o singură persoană sau o singură instituție la nivelul întregii țări. Pentru Transilvania această situație este ilustrată de cercetările de la Bistrița, Alba Iulia, Sighișoara, Sibiu ce au fost efectuate de către SC. Damasus SRL. Paradoxal această situație de anormalitate a generat rezultate pozitive manifestate prin superspecializarea în domeniul arheologiei medievale – arheologia urbană – a societăți menționate și a colectivelor de arheologi utilizate.

⁷⁴ D. A. Hinton, *op.cit.*, p. 8.

⁷⁵ Discovery Channel.

⁷⁶ I. Blanchard, *Review of periodical literature, 1979* în: *Economic History Review*, 34, 1981, p. 161-165.

⁷⁷ Rahtz, *New Approaches to Medieval Archaeology*, în: *25 Years of Medieval Archaeology*, ed. David A. Hinton, p. 12.

'80 ai secolului al XX-lea arheologia medievală a trecut printr-o puternică etapă de dezvoltare generată de extinderea cercetărilor arheologice asupra așezărilor rurale și a hinterlandului principalelor orașe. Rezultate notabile în acest sens sunt de remarcat în Anglia și Franța, țări unde cercetarea evului mediu este legat subliminal de cercetarea începuturilor statale. Această adevărată explozie poate fi datorată impunerii unor noi metode de cercetare „împrumutate” dinspre alte științe, cum ar fi: datarea cu radio-carbon, fotografia aeriană sau din satelit, prospecțiuni geologice, analize osteologice etc. Din perspectiva impunerii unor noi teorii și metodologii este de remarcat apariția, ca urmare a curentului „Noii arheologii”, a ceea ce E. Higgs a numit arheologia mediului (*environmental archaeology*). Această teorie s-a dezvoltat la Cambridge și pornește de la ideea că omul poate fi studiat ca parte a mediului în care trăiește, mediu care îl și influențează și îi induce o anumită dezvoltare socio-economică⁷⁸. Noua teorie s-a impus relativ greu, dar în prezent numeroase centre de cercetare arheologică și-au dezvoltat câte un program de cercetare axat pe ceea ce se numește *landscape archaeology*⁷⁹. Teoria a pătruns și în rândul arheologilor germani, unde este cunoscută sub denumirea de *Umweltarchäologie*. Recent, una dintre prestigioasele instituții de cercetare din Germania a demarat un proiect vizând cercetarea din perspectiva acestei noi teorii a regiunii Crimeii⁸⁰. În România astfel de cercetări interdisciplinare sunt departe de a fi realizate, în principal datorită unui fals patriotism generator de autosuficiență, ce a dus și încă duce la necunoașterea teoriilor și metodelor aplicate de către centrele de cercetare din spațiul vest și chiar central european. În viziunea noastră arheologul medievalist din România se află în postura struțului: ceea ce nu cunoști nu te poate afecta.

Apariția de noi abordări teoretice în arheologia medievală a permis ca aserțiunea lui Sawyer, cum că *arheologia medievală este o cale extrem de costisitoare pentru a afla ceea ce știm deja*⁸¹, să nu mai fie una de actualitate.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁷⁹ Vezi pe larg despre principiile după care funcționează la M. Aston, T. Rowley, *Landscape Archaeology. An introduction to fieldwork techniques on post-roman landscapes*. Newton Abbot, London, Vancouver, 1974.

⁸⁰ <http://web.rgzm.de/218.0.html>. Este vorba despre Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz, în cadrul căruia dr. Rainer Schreg a demarat proiectul *Transformation und Kulturaustausch am Rand der mediterranen Welt. Das Bergland der Krim im Frühmittelalter*.

⁸¹ R. Hodges, *New approaches to medieval archaeology, Part 2*, în: *25 years of medieval archaeology*, ed. David A. Hinton, Sheffield, 1983, p. 24.

Pentru arheologia evului mediu timpuriu din Europa estică cea mai importantă sarcină a fost și rămâne descoperirea de materiale arheologice care să permită o creștere a nivelului cunoștințelor istorice. Această sarcină este mai importantă în jumătatea estică a Europei decât în cea vestică, în opinia lui Csanad Balint, datorită a două motive:

a. pentru Europa estică sursele scrise – acolo unde există – sunt extrem de sărace în comparație cu cele din Europa vestică

b. pe de altă parte nu sunt cunoscute cu exactitate regiunile în care s-au stabilit și au trăit pentru o vreme mai scurtă sau mai îndelungată numeroasele popoare venite dinspre estul extrem⁸².

Csanad Balint consideră că arheologia est-europeană a fost nevoită între anii '50-'80 ai secolului al XX-lea să devină o disciplină istorică și aceasta din motive ideologice:

- ca urmare a reacției marxiste legată de tentativele de a introduce cercetarea tipologică în arheologia statelor comuniste, interesul arheologilor a fost orientat spre analiza problemelor economice și sociale ale civilizațiilor și popoarelor din trecut.

- ca o consecință directă a schimbărilor politice de după cel de al doilea război mondial în majoritatea țărilor central și est europene a crescut interesul pentru o abordare „națională” a arheologiei⁸³.

La ora actuală arheologia perioadei migrațiilor și a evului mediu cunoaște în Ungaria o foarte puternică dezvoltare, beneficiind și de faptul că a acumulat în mai bine de 100 de ani de cercetări de strângerea unor imense baze de date ce permit în prezent realizarea unor sinteze pe tipuri de situri arheologice⁸⁴. Nașterea arheologiei medievale în Ungaria a cunoscut același proces de evoluție prin care treptat necesitatea creșterii numărului de arheologi specializați în cercetarea așezărilor, necropolelor sau monumentelor ecleziastice și militare, a generat apariția unei noi discipline arheologice în perioada interbelică, devenind după război una dintre cele mai prolifiche specializări arheologice din Ungaria. Se poate spune că punctul de plecare al creșterii interesului pentru cercetarea siturilor arheologice medievale l-a constituit ocazia comemorării a

⁸² Cs. Balint, *Some ethnospecific features in central and eastern European archaeology during the early Middle Ages: the case of Avaras and Hungarians*, în: St. Shennan, *Archaeological approaches to cultural identity*, p. 185.

⁸³ Cs. Balint, *op.cit.*, p. 185.

⁸⁴ Pentru detalii privind cercetarea arheologică a perioadelor menționate vezi *Hungarian Archaeology at the turn of the Millennium*, Zsolt Visy (ed.), Budapest, 2003, p. 283-414.

900 de ani de la moartea regelui Ștefan I. Pregătirile pentru acest eveniment au cuprins și alocarea de mari sume de bani pentru cercetarea așa-numitelor centre regale de la Buda, Esztergom, Visegrad și Szekesfehervar, cercetare ce a adus la lumină numeroase artefacte arheologice. Dezvoltarea programelor de cercetare a ceea ce s-a numit „perioada de cucerire a patriei” a impus relativ timpuriu înființarea în unele centre universitare a departamentelor care să pregătească personal specializat în arheologia medievală.

În Estonia arheologia medievală a cunoscut o dezvoltare ai rapidă și în același timp precoce; interesul pentru evul mediu manifestându-se încă din secolul al XVIII-lea, când este abordată de tot mai mulți istorici perioada zisă a formării Estoniei medievale (Livonia). De aici până la demararea unor cercetări arheologice științifice în cadrul unor situri medievale nu a fost decât un pas, astfel încât la începutul secolului al XX-lea în Estonia are loc nașterea noii discipline arheologice. Actualmente cercetarea arheologică clasică este tot mai mult trecută în plan secund de impunerea noilor orientări ce pun accent pe așa-numitele *enviromental archaeology* și *landscape archaeology* ce urmăresc reconstituirea condițiilor de viață și a mediului în care au evoluat comunitățile din secolele XIII-XVI din regiunea estoniană⁸⁵. Programele de cercetare sunt cantonate cu precădere în domeniul monumentelor ecleziastice și militare, dar o parte importantă a arheologilor medieviști este implicată în cercetarea marilor centre urbane medievale timpurii din secolul al XIII-lea, cum este cazul orașului Tallin, actuala capitală a Estoniei. Metodologia de cercetare abordată cu precădere până în anii '70 ai secolului XX se baza pe utilizarea secțiunilor stratigrafice și înregistrarea datelor furnizate de stratigrafie și de artefactele arheologice. În prezent și în Estonia se dezvoltă foarte o direcție de cercetare ce necesită colaborarea dintre arheologie și o serie de științe, cum ar fi: geologia, paleoantropologia, fizica, chimia ș.a.

În anii '80 arheologia s-a divizat în două direcții de cercetare: una cu adevărat teoretică și implicând simbolistica, structuralismul, interpretarea și abordarea contextuală, iar cealaltă care a devenit cunoscută sub denumirea de *post-procesualism*⁸⁶. Această a doua direcție promovată de scrierile lui Ian Hodder a avut nevoie de aproximativ 15 ani pentru a dezvolta metode reflexive de cercetare

⁸⁵ Pentru detalii vezi *Archaeological Research in Estonia. 1865-2005*, Valter Lang (ed.), Tartu University Press, 2006, p. 159-225.

⁸⁶ Herbert D. G. Maschner, *Introduction*, în: H. D.G. Maschner, C. Chippindale, *Handbook of archaeological methods*, I, Lanham, New York, Toronto, Oxford, 2005, p. 3.

aplicabile în cercetarea de teren și în laboratoare. Dar ceea ce caracterizează arheologia ultimilor 25 de ani este puternica dezvoltare a colaborării dintre arheologie și științele exacte, cum ar fi arheometria, cercetările fizico-chimice asupra artefactelor arheologice și implicarea acestor tipuri de cercetări în arheologia de teren, dezvoltarea unor direcții de cercetare în domeniul informaticii și IT destinate în special cercetării arheologice.

O altă direcție de dezvoltare a metodelor de cercetare în arheologie a fost impusă după anii '70 și este acum într-o puternică afirmare, această direcție este legată de ceea ce se numește *arheologia experimentală*, fiind puternic legată de etnoarheologie și de antropologie în sensul definit de nord-americani. Unul dintre cei mai activi propagatori ai arheologiei experimentale la începutul mileniului trei este Izumi Shimada, el considerând că arheologia experimentală este o metodă de testare a ideilor și de descoperire a trecutului prin intermediul experimentului⁸⁷.

Este dificil de realizat o ierarhie valorică a tehnicilor, metodelor și teoriilor utilizate în arheologie în condițiile în care multe dintre acestea își au originea în arheologia de la începutul secolului al XX-lea și chiar unele au rămas aproape neschimbate. Coordonatorii *Handbook*-ului consideră că metodele cele mai bune sunt cele care au o bună coeziune între tehnică și metodă și între metodă și teorie⁸⁸.

În prezent arheologia medievală, ca parte a mării familii arheologice, cunoaște la rândul ei o dezvoltare accentuată, fiind pusă în fața unor varietăți de probleme metodologice și chiar teoretice legate de diversificarea domeniilor de cercetare. Arheologia medievală germană, față de care arheologia medievală românească și în special cea transilvană are afinități foarte mari, este modelul după care se reasează organizațional majoritatea arheologiilor medievale „naționale”. Din această perspectivă în rândul arheologiei medievale putem distinge, după modelul german, o serie de sub-specializări, ce au apărut ca urmare a unei „diviziuni necesare” a arheologiei:

- arheologia fortificațiilor – care a cunoscut o dezvoltare foarte puternică în țări ca Cehia, Polonia și Ungaria (limitându-ne doar la Europa Centrală și de Sud-Est);

⁸⁷ I. Shimada, U. Wagner, *Peruvian Black Pottery Production and Metal working: a Middle Sican Craft WORKSHOP at Huaca Sialupe*, în: *Materials Research Society Bulletin*, 26, 2001, p. 25-30.

⁸⁸ H. D. G. Maschner, C. Chippindale, *Handbook of archaeological methods*, I, Lanham, New York, Toronto, Oxford, 2005, p. 29.

- arheologia necropolelor și a monumentelor ecleziastice (ce a cunoscut o dezvoltare puternică în special în Ungaria și Germania);
- arheologia așezărilor (rurale sau urbane) – foarte bine dezvoltată în Rusia, Ucraina, Polonia.

Acestea sunt câteva din ceea ce înseamnă sub-specializările arheologiei medievale, unele dintre ele fiind dezvoltate în anii '60-'70 și în arheologia medievală românească. Spre deosebire de arheologiile din statele vecine României, unde ponderea științifică și chiar numerică a arheologiei medievale în raport cu celelalte specializări ale științei arheologice a crescut în mod constant, în România interesul pentru studierea arheologiei medievale a scăzut într-un ritm rapid spre sfârșitul anilor '80, perioadă de când s-a impus foarte mult, mai ales sub atenta îndrumare politică, cercetarea perioadei dacice și daco-romane. Astăzi nu putem vorbi de existența unei specializări care să-și definească foarte clar sub-categoriile de cercetare după principiul german (*Burgenarchäologie, Graber- und Kirchenarchäologie, Siedlungs- und Stadtarchäologie*⁸⁹).

Din acest punct de vedere putem doar să admirăm rezultatele colegilor noștri maghiari, cehi sau polonezi care au reușit să se impună în domenii în care chiar și arheologia medievală vest-europeană își caută încă drumul: cercetarea așezărilor medievale părăsite (vezi cazul Cehiei și Rusiei), cercetarea arheologică aeriană (vezi cazul Poloniei) sau cercetarea necropolelor (vezi cazul Ungariei).

Noile direcții de abordare a cercetării arheologice medievale europene impun realizarea de proiecte axate pe dezvoltarea unor modele reconstitutive ale habitatului în micro-zone geografice specifice, modele care prin intermediul computerului și softurilor specializate să se constituie în etaloane pentru realizarea unor experimente virtuale legate de evoluția habitatului în evul mediu timpuriu și până în timpurile moderne⁹⁰.

Naționalismul și arheologia

O problemă a politicii globale în anii de final ai secolului al XX-lea a fost naționalismul și dezvoltarea unor ideologii naționaliste⁹¹, ideologii ce au pătruns în

⁸⁹ G. P. Fehring, *Archaeology of Medieval Germany: an Introduction*, London, New York, 1991.

⁹⁰ R. Francovich et al., *Archaeology and history of the Middle Ages*, 1996.

⁹¹ A se face deosebire între național (=care este propriu unei națiuni, unui stat) și naționalism (= ideologie și politică ce a contribuit în perioada secolelor XVI-XIX la formarea națiunilor).

aproape toate ramurile științei. Arheologia nu a făcut notă discordantă și anumite aspecte ale ideologiilor naționaliste au impregnat-o cu o serie de concepte. Se poate spune, așa cum susține Kühnl, că o expunere istorică pur științifică nu există din cauză că toate discursurile și expunerile de idei au o implicare politică și deci nici analiza arheologică, transpunerea ei în sinteze, nu poate fi ocolită de atașamentul față de un concept politic.

O încercare de analiză a modului în care s-a repercutat ideologia naționalistă asupra arheologiei din țările europene au realizat-o Margarita Diaz-Andreu și Timothy Champion în lucrarea *Nationalism and archaeology in Europe*. În introducerea acestei lucrări sunt prezentate și câteva opinii ale unor autori ce s-au preocupat de analiza ideologiilor naționaliste și efectul lor asupra cercetării arheologice⁹², pornind de la ideologia nazistă germană și fascistă italiană și terminând cu ideologiile naționaliste israeliene și franceze de după anii '60 ai secolului trecut.

O altă lucrare ce încearcă o abordare globală a problematicii privind implicarea naționalismului în arheologie este cea care a fost editată de Philippe Kohl și Clare Fawcett, cuprinzând în linii mari lucrările simpozionului ținut în noiembrie 1991 la Chicago⁹³.

Legătura dintre arheologie și naționalism poate fi studiată, mai întâi, din perspectiva rolului jucat de arheologie în istoria construcției identităților naționale⁹⁴. A doua modalitate de analiză ar putea porni de la legăturile dintre construirea statelor naționale și instituționalizarea arheologiei.⁹⁵ B. G. Trigger consideră că arheologia naționalistă se dezvoltă cel mai puternic în rândul popoarelor care se simt amenințate, sunt în nesiguranță sau deprivat de drepturi politice de către națiuni mai puternice.⁹⁶

Marie Louise Stig Sørensen, analizând cum în Danemarca arheologia a devenit „vehicolul” pentru imaginile și obiectele care serveau discursului naționalist, aprecia

⁹² Margarita Diaz-Andreu, T. Champion, *Nationalism and archaeology in Europe*, London, 1996, p.1 sqq cu bibliografia.

⁹³ Ph. L. Kohl, Clare Fawcett, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, p. 3

⁹⁴ B. Wailes, Amy L. Zoll, *Civilization, Barbarism and Nationalism in European Archaeology*, în: Ph. Kohl, C. Fawcett, *op.cit.*, p. 21.

⁹⁵ Margarita Diaz-Andreu, T. Champion, *Nationalism and archaeology*, p. 6.

⁹⁶ B. G. Trigger, *Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist*, în: *MAN*, 19, 1984, p. 360, apud Margarita Diaz-Andreu, T. Champion, *Nationalism and archaeology*, p. 7.

că arheologia a fost instituționalizată când *a devenit politic de folos și abia atunci a apărut în ochii opiniei publice*⁹⁷.

În majoritatea statelor europene în intervalul 1880-1925 au luat ființă o serie de instituții cu profil arheologic patronate de stat și cu atribuții în ceea ce privește cercetarea și protejarea trecutului. De la acest stadiu *național*, în contextul răspândirii ideilor naționaliste ca urmare a nemulțumirilor generate de Conferința de Pace de la Paris, s-a ajuns foarte repede la stadiul *naționalist* de exacerbare a semnificației naționale a artefactelor arheologice. Înregimentarea disciplinelor umaniste în ideologiile naționaliste a reprezentat un fapt firesc în condițiile în care în Europa s-au impus începând cu anii '20 ai secolului trecut regimurile totalitare fasciste, naziste sau comuniste. Ceea ce este un lucru comun aproape întregii Europe este faptul că relația dintre arheologie și naționalism a devenit evidentă în prima jumătate a secolului al XX-lea, în special după terminarea primei conflagrații mondiale și a pierdut din importanță în partea de vest a continentului imediat după cel de al doilea război mondial⁹⁸. Poate exemplul cel mai clasic pentru înregimentarea arheologiei unei cauze naționaliste este dat de Germania nazistă, stat în care studierea istoriei și arheologiei națiunii germane a devenit politică de stat, fiind una dintre principalele preocupări ale asociației SS-Ahnenerbe⁹⁹.

Disoluția ”marelui imperiu sovietic”, în opinia lui Ph. Kohl¹⁰⁰, a atras o serie de state nou apărute în conflicte implicând desemnarea teritoriilor naționale. În aceste conflicte etnico-religioase unul dintre argumentele la care s-a făcut rapid apel a fost determinismul istoric, iar arheologia a fost rapid atrasă în disputele politizate. Totuși, nu trebuie să credem că arheologia a fost atrasă împotriva voinței celor ce o studiază în acest gen de dispute politice, deoarece făcând apel la lucrările lui Trigger și Patterson¹⁰¹, putem spune că, arheologia datorită mediului în care se dezvoltă ca

⁹⁷ Marie Louise Stig Sorensen, *The Fall of a Nation, the Birth of a Subject: the National use of Archaeology in Nineteenth-Century Denmark*, în: Margarita Diaz-Andreu, T. Champion, *Nationalism and archaeology*, p. 24 sqq.

⁹⁸ Margarita Diaz-Andreu, *Archaeology and nationalism in Spain*, în: Ph. Kohl, Clare Fawcett, *op.cit.*, p. 55.

⁹⁹ Bettina Arnold, H. Hassmann, *Archaeology in Nazi Germany: the Legacy of Faustian Bargain*, în: Ph. Kohl, Clare Fawcett, *op.cit.*, p. 70 sqq.

¹⁰⁰ Ph. L. Kohl, *Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past*, în: *Annual Review of Anthropology*, 27, 1998, p. 224.

¹⁰¹ B. G. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge, 1989; T. C. Patterson, *Toward a Social History of Archaeology in the United States*, Orlando, 1995.

știință, era inevitabil să fie inclusă în bagajul argumentativ al discursurilor politice cu tentă naționalistă. Este evident că în evoluția sa un stat generează particularități naționale care se vor regăsi și în modul de abordare metodologică a unor științe și în acest sens pot fi date o serie de exemple: există la ora actuală un model arheologic britanic, francez, spaniol, italian, german, rusesc etc., la fel cum, oarecum indusă de evoluția politică din ultima parte a secolului al XX-lea au luat ființă și o serie de asociații care s-au calchiat pe structurile politice ale perioadei. În ultima afirmație facem referire la World Archaeological Congress¹⁰² și la European Association of Archaeology¹⁰³, două organisme care încearcă să tranșeze frontierele politice și etnice, oferind un răspuns în maniera politicii globalizante pentru modul în care trebuie să coluceze arheologiile naționale și implicit arheologii.

Recent discursul istoric încearcă să elimine din cuprinsul său termeni din familia substantivului *național* atunci când se referă la evul mediu și acreditează un nou termen care este mai apropiat de realitățile societății medievale: *identitatea*. Aceasta poate fi înțeleasă în diverse accepțiuni: politică, ca și apartenență la o categorie privilegiată, religioasă și chiar socială. Cercetarea *identității* prin prisma descoperirilor arheologice a făcut chiar obiectul dezbaterilor în cadrul uneia dintre secțiunile *3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology „Medieval Europe”*, intitulată *Identity and Demarcation*¹⁰⁴. În istoriografia română asupra acestei tematici se oprește discursul lui Stelian Brezeanu atunci când, poate sub influența dată de acest nou curent din istoriografia europeană, vorbește despre *identități și solidarități* medievale în spațiul românesc¹⁰⁵. Deși, credem că ar trebui privită cu circumspecție ideea unei „solidarități” în spațiul românesc, indiferent de natura acesteia. Să nu uităm că cel puțin până la sfârșitul secolului al XVIII-lea am avut de a face cu state total diferite în spațiul geografic al României de astăzi, iar *solidaritatea* pare mai degrabă un paleativ cosmetizat aplicat perioadei medievale pentru ceea ce însemna în discursul marxist-leninist *internaționalizarea societății comuniste* în secolul al XX-lea.

¹⁰² P. J. Ucko, *Academic Freedom and Apartheid: The Story of the World Archaeological Congress*, London, 1987.

¹⁰³ K. Kristiansen, *The Strength of the Past and its Great Might, an Essay on the use of the Past*, în: *Journal European of Archaeology*, 1, 1993, p. 3-33.

¹⁰⁴ G. Helmig, Barbara Scholkmann, M. Untermann eds., *Centre. Region. Periphery – Medieval Europe Basel 2002*, II, Hertingen, 2002, p. 287-432.

¹⁰⁵ St. Brezeanu, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București, 2002.

Cercetarea arheologică – orientată până nu de mult spre demonstrarea ancestralelor legături dintre Rusia sovietică și sateliții săi central europeni – a fost ghidată spre sfârșitul secolului al XX-lea spre noi teme de cercetare care urmau să demonstreze *drepturile istorice ale poporului român* (sic!) – s.n. În cadrul acestei noi etape arheologia transilvăneană s-a orientat către cercetarea perioadei romane și post-romane dar și asupra perioadei ”întunecate” a istoriei regiunii și anume secolele VIII-X, fapt ce a permis alocarea unor fonduri însemnate pentru cercetarea siturilor arheologice Dăbâca, Biharea, Alba Iulia, Cluj-Mănăstur etc.¹⁰⁶

Recent teoria continuității a fost analizată din perspectiva *continuității culturale* deoarece *chestiunea trebuie discutată fără prejudecăți, în primul rând pentru că ea reprezintă unul dintre aspectele majore ale ”problemei continuității”*...¹⁰⁷ Analiza este însă făcută tot din perspectiva apartenenței la tabăra adeptilor continuității, aducându-se în discuție o mai veche teorie ce vorbește despre *retragerea la munte*, care în opinia lui Alexandru Madgearu *a marcat specificul civilizației românești din evul mediu timpuriu*.¹⁰⁸ Un adept al acestei teorii este și Gheorghe Baltag, ce a și încercat impunerea în istoriografia română a unui nou concept numit de el *cultura plaiurilor*, o cultură materială detectabilă în zonele cu altitudine mai mare de 600 m și specifică unei populații romanice¹⁰⁹.

Mascarea ideilor naționaliste și prezentarea lor ca *eforturi de afirmare a spiritului național constructiv al popoarelor*¹¹⁰ sunt prezente și în publicațiile ce au ieșit de sub tipar în perioada ulterioară anilor '90 ai secolului trecut. Petre Țuțea considera că *s-a exagerat naționalismul. Naționalismul poate fi practicat și cuviincios. Nimeni nu poate interzice unui popor să-și trăiască tradiția și istoria cu gloriile și înfrângerile ei. Pârvan zice: „Etnicul e punct de plecare și*

¹⁰⁶ Un stadiu al cercetărilor vizând aceste situri arheologice și maniera tradiționalistă de interpretare a rezultatelor vezi la P. Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005.

¹⁰⁷ Al. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, București, 1997, p. 1.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 197.

¹⁰⁹ Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în secolul al XIII-lea d. Hr., cu privire specială asupra zonei municipiului Sighișoara*, București, 2000, p. 262 sqq.

¹¹⁰ I. Țurcanu, *Istoria. Receptare, cercetare, interpretare*, Iași, 2006, p. 176.

*universalul punct de sosire“. Eu, ca naționalist, am gândit multă vreme că națiunea e punctul terminus al evoluției universale.*¹¹¹

Un exemplu și mai edificator de *face lifting* este dat chiar de tratatul de *Istoria românilor*, unde Ștefan Pascu în *Prefață* dă dovadă a faptului că discursul de tip patriotic nu a dispărut: *...rezultatul firesc* - este vorba despre refacerea economică și politică de după invazia mongolă din 1241 - *a fost continuarea într-un ritm accentuat a procesului de unificare a formațiunilor politice din spațiul carpato-danubiano-pontic* (sic!)...¹¹². Iată un exemplu de ceea ce înseamnă promovarea într-o lucrare de maximă importanță a ideii că unirea a existat ca și comandament în conștiința populațiilor din spațiul românesc cel puțin din secolul al XIII-lea.

Dintre compartimentele ce au participat în mod activ la crearea unor mituri naționale, furnizând materiale pentru producțiile literare și cinematografice, cele mai reprezentative au fost arheologia clasică și cea legată de ceea ce se numea în epocă arheologia *prefeudală*. Din perspectiva problematicii acestei lucrări cele mai intens mediatizate au fost cercetările arheologice legate de etapa etnogenezei, fiind implicați și formați pentru aceasta o întreagă serie de arheologi: C. Daicoviciu, Șt. Pascu, D. Protase, L. Mărghitan, Ligia Bârzu. Rezultatele cercetărilor lor au fost interpretate ca argumente irefutabile pentru ceea ce ideologia comunistă a dezvoltat mai ales după anii '70 ai secolului trecut sub denumirea de *trecutul istoric al poporului român*; o nouă variantă a teoriei continuității.

Pornind de la A. D. Xenopol¹¹³, D. Onciul¹¹⁴ și continuând cu cei menționați mai înainte această teorie a avut permanent numeroși adepți, lucrările lor înscriindu-se în linia agreată de Academia Republicii Socialiste România. Dacă pentru produsele istoriografice ale sfârșitului de secol XIX putem aduce ca justificare contextul politic în care ele au văzut lumina tiparului – definitivarea conștiinței naționale la nivelul popoarelor central și sud-est europene -, pentru cele apărute spre sfârșitul secolului XX nu mai găsim nici o justificare.

Legătura organică dintre analiza continuității și istoria formațiunilor statale românești a fost analizată critic și de Radu Popa în contextul prezentării punctelor

¹¹¹ P. Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Ediție îngrijită de Gabriel Klimowicz, Fundația Anastasia, 1992, p. 51.

¹¹² *Istoria românilor*, III, p. XII.

¹¹³ A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, 1884.

¹¹⁴ D. Onciul, *Scrieri istorice*, ed. de A. Sacerdoțeanu, 2 vol., București, 1968.

slabe ale lucrării lui Ștefan Pascu¹¹⁵, considerând că *siguranța pretinde ... multă competență în domeniul specializat al arheologiei medievale...*¹¹⁶, lucru ce nu poate fi probat de autorul menționat anterior prin argumentele utilizate. În acest context problema cea mai spinoasă este dată de încercările de reconstituire a istoriei sociale și politice a secolelor IX-XI cu ajutorul arheologiei.

O problematică oarecum asemănătoare a generat în Polonia startul unor dezbateri de idei între adepții ideii autohtonismului (potrivit căreia slavii ar fi trăit încă din epoca bronzului pe teritoriul actual al Poloniei), în marea lor majoritate lingviști și un grup de arheologi grupați în jurul lui Kazimierz Godłowski, care au îmbrățișat ideea prezenței slavilor pe teritoriul polonez ca urmare a unei migrații din regiunea subcarpatică a Ucrainei¹¹⁷.

La nivelul cercetătorilor din spațiul Europei centrale există o înțelegere mai adâncă a inserției politice în discursul arheologic, dar dezbaterile și mai ales rezultatele acestora sunt încă în faza de discurs maieutic.¹¹⁸ În Croația și Slovenia ideea autohtonismului este încă relativ bine ancorată în discursul arheologic¹¹⁹ și față de exagerările acestei linii ce păstrează caracteristicile școlii sovietice au fost luate poziții chiar dinspre istoriografia română¹²⁰. Fl. Curta consideră că dinspre literatura arheologică din Ucraina și Rusia, unde tezele vechii școli sovietice sunt încă în circulație, nu se întrevide nici un semn de schimbare¹²¹. Nu suntem de acord cu aprecierea că în literatura de limbă română apar singurele semne de schimbare pe această linie,

¹¹⁵ Voievodatul Transilvaniei, I, Cluj-Napoca, 1971.

¹¹⁶ R. Popa, *Observații și îndreptări*, p. 166.

¹¹⁷ Fl. Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2006, p. XI-XII.

¹¹⁸ S. Brather, *Die Projektion des Nationalstaats in die Frühgeschichte. Ethnische Interpretationen in der Archäologie*, în: *Inventing the Past in North Central Europe. The National perception of Early Medieval History and Archaeology*, M. Hardt, Chr. Lübke, D. Schorkowitz, Berna, 2003, p. 18-42; D. Schorkowitz, *Rekonstruktionen des nationalen im postsowjetischen Raum. Beobachtungen zur Permanenz des Historischen*, în: *Inventing the Past in North Central Europe*, p. 273-333.

¹¹⁹ B. Panzer, *Quellen zur slawischen Ethnogenese. Fakten, Mythen und legenden (originaltexte mit Übersetzungen, Erläuterungen und Kommentaren)*, Frankfurt am Main, 2002; M. Guštin (red.), *Zgodni slovani. Zgodnjesrednjevska lančenina na obrobju vzhodnih Alp*, Ljubljana, 2002.

¹²⁰ E. S. Teodor, *About some Slavic Pottery from Slovenia*, în: *Studia Antiqua et Archaeologica*, 9, 2003, p. 399-410.

¹²¹ Fl. Curta, *Apariția slavilor*, p. XII.

deoarece luările de poziție ale lui Eugen S. Teodor¹²² nu constituie până la acest moment o voce suficient auzită de breasla arheologilor români.

ARCHAEOLOGY AND HISTORY
AT THE BEGINNING OF 3rd MILLENIUM

Abstract

History Research at the End and Beginning of Millennium. The manner of writing history, of thinking and perceiving the past went through significant changes along the last decades of the 20th century. The analysis of history at the end of century shows a potential end of a history cycle.

The manner of writing developed significantly, particularly in the second half of the 20th century going through transformations from an orientation towards a linear history to a more diverse one dealing with different aspects such as social, religious, political, economic, military, mass lines of thoughts, etc. In his theory on scientific revolutions, Th. Kuhn noticed the fact that each age is characterised by several paradigms that may explain a series of phenomena in a very convincing and coherent manner. The Romantic historiography enlarged the interest area of history coming up with a new paradigm based on Hodder's principles that referred to restoring the national spirit, the self-image and new forms of solidarity and institutions. But the Positivism trend determined a certain series of fragmentations of political realities with no connection between them; it also promoted the concept of thorough restoration but the political history remained the privileged one to the disadvantage of economic, social and cultural aspects of history.

I. Hodder believes that there are various theories and methods of approach due to social and historical aspects of archaeology. In the '80s, most of the researchers who studied the history of archaeology and its theories within the last 100 years jumped to the conclusion that archaeology had a linear ascending evolution starting from the cultural history up to the process and post process archaeology. Hodder's statement is true only if we refer to a global analysis of archaeology. If we take into

¹²² E. S. Teodor, *O frontieră incertă a lumii romane. Câmpia Dunării de Jos în epoca lui Justinian*, în: *Cercetări arheologice*, 12, 2003, p. 325-359; Idem, *An update for „Ipotești-Cândești” culture*, în: *Zbornik na počest dariny Bialokovej*, G. Fusek (red.), Nitra, 2004, 405-414.

account the chronology, the division of territories and the ideologies we notice that the evolution of theories was not linear at all. The best example of this kind is the situation of the ex-communist countries where the theoretical gap that followed after the end of the communist regimes generated a diversity of approaches from the ideas of the school of cultural history up to nationalist ideas in history and archaeology. (see the case of Napoleon Savescu and the theory of the Thracians).

The Marxism and its Influence on Historical Research. Our purpose is to identify and analyse the influences of Marxist doctrine in history and archaeological researches. In the classical Marxism the change is explained through the interaction between the production and exchange forces. Nowadays, this idea may be rejected by the followers of the so-called post Marxism both in Europe and America. They consider that the Marxism is a valuable concept only in relation with the new social and anthropological theories of *Structuralism* or *Relativism*.

Some historiographers consider that the archaeologists Roskams and Saunders were significantly influenced by the Marxist-Leninist ideas. In Dark's opinion, Ian Hodder (1986, 1992) or even G. Childe (1949) may be included in the category of archaeologists influenced by post-Marxist ideas; in their researches, the classic theory is associated with the Relativism and Structuralism offering plausible explanations for the cultural changes in the world.

The Annals School historiography has several common ideas with Marxism. Guy Bois analysed and identified at least three common aspects:

- a. the indirect and confusing influence of Marxism on the new history by means of economic aspects, a method specific to Ernest Labrousse;
- b. the influence of the new history on the Marxist historians generating several themes of research such as the history of sensitivity and mass lines of thoughts;
- c. the Marxist historians who assimilated the methods of research.

In the archaeology of the ex-communist countries Marxism had two main influences:

- a. the ideological one: by focusing on the social and economic aspects in the archaeological research;
- b. the "barbarian" one by forcing the historians to refer to works of the Marxist classics in their collections of history studies.

Archaeology and Transylvanian Medieval History. As far as the Romanian historiography is concerned, due to the fluctuations in the political context, its *openness* or *closure*, the interest towards the new approach of history varied. It followed

more or less evidently a traditional Marxist research rarely influenced by the new trends in the European historiography. The new ideas were hard to be accepted but they were gradually assimilated especially after the period of political and economic expansion that followed the “Spring in Prague” when the Romanian historians came in direct contact with the French historiography during a Romanian-French congress.

A new prosperous period for the Romanian historiography is the period after the Revolution in 1989, when there appeared the theories of thoughts history school coordinated by historians such as Lucian Boia, Stelian Brezeanu, S. Mitu. But in the new socio-political context there cannot be noticed a significant evolution of both general and medieval archaeology starting with the second half of 20th century. Although most of the speeches deal with the need of writing about “real” history; they also suggest the idea of starting the investigation based on the dialogue between the linguist, the archaeologist, the geographer and different experts in other auxiliary branches of history.

Medieval Archaeology and General Archaeology have the following main objectives:

- the study of the sites and of their archaeological contents in time and space in order to reconstitute all the sequences of human culture;
- reconstitution of life styles from the past;
- the study of the cultural process and the explanation of cultural changes;
- understanding the sites, artefacts and any other archaeological proofs in relation with the contemporary world.

Feminism and Archaeological Research. There are many aspects of feminism in archaeology that are worth discussing. In the ‘60s and ‘70s of the last century, the feminism brought in archaeology a new method of perceiving the reality through the discovered artefacts, thus the areas of a settlement could be divided into areas with male or female features. While doing an archaeological analysis of a settlement dating from the Iron Age at Glastonbury, David Clarke made a distinction between the *large and small* houses. He assumed that the former ones belonged to more male activities and the latter ones to feminine activities as they were mostly domestic objects.

Statistics show that at global level there are 25-30 % women archaeologists. According to Gilchrist’s, the situation is the following: in USA approx. 20%, in England and Australia approx 35% and in Norway 49%.

Changes and Trends in the European Archaeological Research. Medieval archaeology is one of the latest branches of archaeology, though it has already an old history and it went through many changes caused by a large number of discoveries within the last 25 years.

As far as the medieval archaeology is concerned, we can say that in Western Europe there was a more fortunate situation as, starting with the middle of the 20th century, medieval archaeologists founded professional associations. Their members had already published volumes and periodicals dedicated to the efficient exploitation of archaeological researches and museum collections. The British archaeological experience seems to be more representative for understanding the present situation of medieval archaeology at European level.

D. Hinton presents a comparative situation between the beginning years (the '50s) and the '80s of The Society for Medieval Archaeology, taking into account the jobs of the members of this association. At the beginning, most members were working for museum networks but in the '80s their number was significantly reduced, archaeologists choosing to work in universities or research institutions.

The same situation is in Romania as well, where recently an association of medieval archaeologists has been founded. It can be noticed that most of archaeologists have activities in university centres such as Sibiu, Bucharest, Cluj, Iasi or at research institutions belonging to the Romanian Academy (Sibiu, Bucharest, Cluj, Iasi). Unfortunately their total number is no more than 20 people.

Within the last 10 years, the number of archaeological researches in medieval towns increased. It seems that the archaeological researches were not always coordinated by medieval archaeologists due to the lack of an awareness of the medieval archaeology activity, as well as of a theoretical basis and the existence of medieval archaeology schools.

As a result of "New Archaeology", with its new theories and methodology, there appeared another branch of archaeology called by E. Higgs environmental archaeology. This theory developed in Cambridge and it started from the idea that people can be studied as part of the environment they live in, and that the environment influences their socio-economic development. This new theory was relatively hard to be accepted but, at present, various centres of archaeological research are developing their own programs based on the so-called *landscape archaeology* (see further details regarding its principles - Aston, Rowley). The appearance of these new theoretical approaches in the medieval archaeology have changed the views on

Sawyer's argument that archaeology is an extremely expensive research for studying what is already known.

Cs. Balint believes that in the 20th century, between the '50s and '80s the East-European archaeology was forced to become a branch of history mostly for ideological reasons:

- as a result of the Marxist attempts to introduce the typological research in the archaeology of the communist countries the interest of the archaeologists was oriented towards the analysis of the economic and social problems of the civilisations and peoples in the past.

After the WW II due to the political changes most Central and East European countries have changed their approach of archaeology focussing more on the "national" aspects.

Nationalism and Archaeology. In the last years of the 20th century one issue of world's politics was the concept of nationalism, in other words, the nationalist ideologies development. As a result, Archaeology also confronted with this issue and along the years there were been noticed a series of nationalist concepts. Kühnl claims that no historical presentation or thesis can be purely scientific; he argues that all discourses, speeches, concepts imply a certain political orientation, so the archaeological analysis may not be the exception as it cannot avoid the orientation towards a particular political concept (die Weimarer Republik, Hamburg, 1985, p. 7-8).

The relation between archaeology and nationalism became more evident in the first half of the 20th century, in particularly after the WWI, gradually loosing its importance in Western Europe after WW II.